

УДК 343.914

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.9.35>**Тетяна Продан,**

канд. юрид. наук,

асистент кафедри кримінального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ ЖІНОЧІЙ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті автором на підставі проведеного аналізу встановлено, що механізм запобігання жіночій насильницькій злочинності повинен включати в себе такі елементи: загальнодержавне системне регулювання, яке спрямоване на усунення соціально небезпечних причин і умов злочинності; правове регулювання кримінологічної політики, спрямоване на вдосконалення законодавства, яке безпосередньо спрямоване на зменшення рівня злочинності в державі; спеціальне регулювання, яке спрямоване на роботу з окремими верствами населення, які вже є криміналізованими або є потенційними суб'єктами суспільно небезпечних діянь. Зазначено, що центральне місце в механізмі запобігання займає зведення до мінімуму причин та умов жіночої злочинності. Автором акцентовано увагу на необхідності розвитку «духовного» аспекту запобігання злочинності такого виду. Аргументовано, що механізм запобігання жіночому насильству має складатися із заходів, сутність яких має полягати у впливі на окремі ціннісні категорії особи, які можуть бути застосовані залежно від її принципів, моральних засад, поглядів на життя та певних «табу». Встановлено, що жінки ближче сприймають духовні речі та схильні до богослужіння. Саме тому церковний вплив на жінок, особливо тих, які схильні вчиняти злочини насильницького характеру, є недооціненим. Акцентується увага на тому, що до основних загально-соціальних, спеціальних та індивідуальних заходів запобігання жіночій насильницькій злочинності належать: допомога жінкам, які стали жертвами злочинів; підвищення їх рівня життя; популяризація здорового способу життя та контроль за інформацією та кінопродукцією, що запропонована у засобах масової інформації; популяризація гендерної рівності; подолання феномену побутового насильства; аналіз біографії жінки-злочинниці, встановлення періодів її життя, детермінуючих злочинну поведінку; залучення психіатра, психолога для складання психологічного портрету такої особи; розроблення плану заходів щодо подолання схильностей до девіантної поведінки та кримінологічного прогнозування стосовно терміну виправлення жінки-злочинниці.

Ключові слова: жінка-злочинниця, насильницька злочинність, загально-соціальне запобігання, спеціальне запобігання, індивідуальне запобігання.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань кримінології є запобігання злочинності, яке включає в себе низку заходів, спрямованих як на виправлення вже складених девіантних особливостей (у тому числі попередження рецидиву), так і на виявлення можливих відхилень у особи, які можуть призвести до вчинення суспільно небезпечного діяння. Відомим фактом є те, що жінки – це специфічна категорія суб'єктів кримінальної відповідальності, яка потребує особливого підходу. Така специфіка полягає в уразливості осіб слабкої статі, їх непередбачуваності, вразливості та надмірної емоційності. Тому, якщо щодо чоловіка можна спрогнозувати його подальшу поведінку, встановити необхідні взаємозв'язки між подією, яка передувала злочину та безпосередньо суспільно небезпечним діянням, то стосовно жінки причинно-наслідковий зв'язок не завжди є очевидним. Саме тому дослідження і розробка механізму запобі-

гання жіночій злочинності, особливо насильницькій, є актуальним та цінним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На цей час проблемі запобігання жіночій злочинності загалом та насильницькій зокрема було приділено увагу такими вченими, як А.І. Алексєєв, А.Б. Блага, Т.В. Гапека, Є.О. Гладкова, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, І.І. Карпець, І.М. Копотун, А.М. Корягіна, В.О. Меркулова, С.В. Нікітенко, І.В. Пахомов, Т.І. Пономарьова, Д.В. Рівман, Т.М. Судакіна, В.В. Федусик, М.М. Чаплик та іншими. Однак комплексного дослідження особливостей механізму запобігання жіночому насильству не проводилось.

Метою статті є розкриття особливостей механізму запобігання жіночій насильницькій злочинності крізь призму загально-соціального, спеціального та індивідуального запобігання цьому виду злочинності.

Виклад основного матеріалу. В кінці 90-х років ХХ ст. Європейським Союзом були прийняті концептуальні засади політики запобігання злочинності, що стали основним складником внутрішньої політики. Вони визначають загальний підхід, який реалізується як на національному рівні, так і на «комунітарному». З огляду на ці засади «злочинність» трактується як різновиди такої соціальної поведінки людей та їх об'єднань, що не обмежується злочинами в прямому розумінні слова (поведінки, криміналізованої згідно з національним законодавством), а включають більш «м'які» порушення соціальних норм (наприклад, будь-які прояви насильства) [1, с. 209]. Злочинність завжди є феноменом, невіддільним від суспільства, скільки існує суспільство, стільки існує і злочинність – комплексне явище, котре необхідно розглядати лише у взаємозв'язку із іншими галузями суспільного буття.

Загально-соціальний вектор запобігання злочинності повинен ґрунтуватися на наукових дослідженнях факторів ризику. Одним з таких факторів, як ми знаємо, виступає агресивна поведінка у різних її проявах. Відтак першочерговим завданням соціального запобігання є проблеми формування особистості, виховання, перевиховання, забезпечення своєрідної психологічної допомоги та підтримки у кризових ситуаціях. Іншими досить важливими аспектами загально-соціального запобігання злочинності виступають розробка і впровадження наукових програм з вивчення тих факторів ризику стосовно поведінки, що відхиляються від норми. Розгляд факторів злочинної поведінки виступає проміжною ланкою між практичною організацією протидії та теоретичним кримінологічним вивченням злочинності, тобто безпосередньою реалізацією теоретичних положень [2]. Одним із основних шляхів запобігання також є створення достатньої кількості наукових напрацювань, які б вирішували складне завдання, яке полягає у складенні принципово нових підходів до вивчення та прогнозування злочинності.

Розроблення та прийняття різноманітних національних програм та законів, вдосконалення вже сформованої законодавчої бази, на основі якої здійснюється регулювання відносин у суспільних інститутах, передбачає правові заходи загально-соціальної профілактики, які пізніше відображаються у заходах соціально-економічного характеру. А тому як соціально-економічні, так і правові заходи доцільно розглядати разом. Важливе превентивне значення для зменшення чисельності злочинних проявів мають соціально-економічні заходи. Збільшення

матеріального забезпечення та фінансова підтримка соціально незахищених верств населення (інвалідів, неповнолітніх, пенсіонерів, жінок, які знаходяться у відпустці по догляду за дитиною) сприяє формуванню їхньої незалежності та самостійності, що лишає відбиток у їх поведінці у повсякденному житті та сприяє, відповідно, зниженню рівня віктимності. Також фінансова забезпеченість та соціальна захищеність мають сприяти зменшенню не тільки корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, але й насильницьких, які вчиняються із використанням того, що жертва залежна від злочинця [3, с. 194]. Особливої уваги заслуговують випадки домашнього насильства. Суспільство звикло сприймати як злочинця в цьому разі винятково чоловіка, хоча, як свідчить статистика та судово практика, на цей час суб'єктом такого злочину часто стає і жінка. Відчуття матеріальної та соціальної захищеності особами будь-яких взаємин сприяє зменшенню такого стану особи, який є головною умовою вчинення злочинів цієї категорії. Вчені не один раз звертали свою увагу на перспективність віктимологічного напрямку як профілактики злочинності. Як зазначають, віктимологічна профілактика полягає у цілеспрямованому впливі на фактори, які зумовлюють віктимність або сприяють їй [4, с. 168]. Сюди відносять діяльність соціальних інститутів, які спрямовані своєю чергою на виявлення та нейтралізацію (усунення) чинників, ситуацій, що формують у особи віктимну поведінку, встановлюють групи ризику та конкретних осіб із підвищеним ступенем ризику, а також вплив на них з метою відновлення їхніх захисних властивостей; розробка та вдосконалення вже наявних спеціальних засобів захисту громадян від злочинів та подальшої віктимізації [5, с. 108]. Ми погоджуємось із цим, оскільки жертва часто стає в майбутньому злочинцем, оскільки психіка людини здебільшого запрограмована на самозахист, а тому якщо їй не вдається захистити себе одразу та уникнути злочину, такий захист має відбутися після, вже у вигляді помсти.

Запобігання злочинності жінок як одного із виду злочинності вимагає особливої уваги, оскільки жінки характеризуються подекуди підвищеною емоційністю, невірноваженістю, і, як наслідок, часті стресові ситуації можуть призводити до вчинення жіркою протиправного діяння. Відтак, на нашу думку, для зниження проявів такого негативного феномену потрібно: вжити певних заходів для соціальної адаптації жінок, які відбувають покарання, що допоможе їм стати на шлях виправлення; спрямувати освітні

заходи на виховання у неповнолітніх дівчат порядності, моральності, поваги до закону, оскільки діти піддаються негативному впливу набагато частіше, ніж дорослі; покращити державну підтримку малозабезпечених сімей; покращити умови роботи самотніх матерів, матерів з дітьми-інвалідами, жінок, які мають на утриманні неповнолітніх дітей; підвищити рівень конкурентоспроможності жінок на нинішньому ринку праці; забезпечити належне державне сприяння жіночим асоціаціям та організаціям, які дійсно здійснюють допомогу жінкам, тощо. Виконання таких дій вселятиме у жінок віру у їх майбутнє, створюватиме нові напрями для їх розвитку та самовдосконалення [5, с. 108]. Матеріальний захист дійсно робить жінку більш впевненою у собі, попереджує вчинення корисливих та корисливо-насильницьких суспільно небезпечних діянь.

Жінка повинна розуміти, що вона не лише створена для того, щоб народити та виховати дитину, але й може своїми певними діями впливати на розвиток держави. Досить вагомим заходом запобігання злочинності жінок є створення державного антидискримінаційного органу з прав жінок та прийняття Державної програми боротьби з жіночою злочинністю в Україні, яка передбачала б встановлення соціальних та правових гарантій для жінок, звільнених з місць позбавлення волі; створення Фонду допомоги жінкам, які перебувають у місцях позбавлення волі, та жінкам, які відбули покарання, інші організаційно-правові заходи підтримки таких жінок; розробка реальної програми щодо організації активної взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової інформації в усіх аспектах профілактики жіночої злочинності [6, с. 14; 7, с. 18]. В тому разі коли жінці призначено покарання у виді позбавлення волі за вчинене нею суспільно небезпечне діяння, потрібно створити всі умови для її утримання, які б ураховували особливості фізіології, статі та психології. Це свідчить про те, що під час призначення покарання такій особі перевага повинна все ж таки надавалась виправленню особи як меті покарання. Одним із засобів зниження злочинності жінок є надання їм психологічної та соціальної допомоги після звільнення з місць відбування покарання. Оскільки, як зазвичай буває, у таких жінок розпадаються сім'ї, виникають проблеми із працевлаштуванням, у зв'язку з цим така жінка втрачає контроль над собою, втрачає деяку впевненість у завтрашньому дні та на цьому фоні починає вживати алкогольні або наркотичні речовини та під дією цих факторів знову вчиняє

суспільно небезпечний акт [8]. Ми погоджувомось із вказаною думкою, оскільки, дійсно, створення спеціальних державних програм захисту надало б можливість забезпечити усі сфери буття середньостатистичної жінки.

Механізм запобігання жіночій злочинності повинен складатися із заходів, сутність яких має полягати у впливі на окремі ціннісні категорії особи, що можуть бути застосовані залежно від її моральних принципів, засад, поглядів на життя. Ми маємо на увазі, що коли людина є, наприклад, релігійною, доцільно застосовувати до неї заходів, пов'язаних із впливом священнослужителів. Це пояснює стрімкий розвиток пенітенціарного капеланства в Україні, що надає злочинцям можливості позбавитись протиправних схильностей через очищення своєї душі шляхом залучення до церкви, спілкування з капеланом. До речі, що стосується останньої тези, варто зазначити, що в більшості країн Європи в'язничні капелани виконують як богослужбові, так і поза богослужбові (соціальні, психологічні) функції. Наприклад, у Великобританії в'язничні капелани займаються проведенням богослужінь, беруть участь у різних соціальних програмах, які проводять навчальні заклади, соціальні та психологічні служби, в аудиторських перевірках та складанні бізнес-планів. Вони також допомагають засудженим підтримувати соціальні зв'язки, навіть пишуть за них листи рідним (60% засуджених за статистикою не вміють писати), повідомляють трагічні новини, підтримують їх морально у кризові періоди життя. В Естонії діяльність в'язничного капелана також може бути як богослужбова, так і консультативна, душпастирська та адміністративна. В Чехії в'язничний капелан проводить богослужіння, пасторські зустрічі із засудженими та персоналом, організовує індивідуальне та групове вивчення Біблії, культурні заходи духовної спрямованості, координує роботу інших релігійних організацій, забезпечує засуджених та персонал духовною літературою, аудіо- та відеоматеріалами, допомагає у підготовці засуджених до звільнення, сприяє зміцненню соціально-корисних зв'язків [9, с. 122]. Щодо жінок необхідно звернути увагу на те, що останні часто більш близько сприймають духовні речі та більше, ніж чоловіки, схильні до богослужіння. Досить часто жінка, яка вчиняє злочин насильницького характеру, відчуває за нього вину, яка, не знаходячи ніякого виходу та пробачення, переростає спочатку у гнів, а пізніше і в агресію. А тому надання такій жінці можливості сповідатись, отримати якусь пораду від священнослужителя може попередити подальше вчинення сус-

пільно небезпечного діяння. Однак варто зазначити, що не завжди релігійні жінки духовно захищені від злочинів. Тому релігійний вплив необхідно застосовувати протягом тривалого часу у комплексі із іншими кримінологічними засобами запобігання злочинності, котрі дозволили б впливати на усі аспекти проблеми девіантності особи.

І.І. Карпець зазначає, що запобігання злочинності повинно починатися ще з раннього віку. Автор відмічає, що питання це складне, оскільки кримінологія має також вивчати аморальні явища, котрі не є злочинними. Кримінологія ще стоїть на шляху до визначення кола явищ, де з особливою гостротою постає питання про раннє запобігання злочинам [10, с. 131–132]. Так, «аморальні явища» зазвичай є причинами вчинення злочинів або є причинами, що безпосередньо створюють умови для їх вчинення. В загальній системі запобіжної діяльності раннє запобігання злочинам здійснюється перш за все заходами культурно-виховного характеру. Виховання зазвичай передбачає не лише передачу досвіду від старших поколінь, але і навчання спілкування в соціумі, передусім неконфліктного, а відтак культурно-виховні заходи повинні здійснюватися на індивідуальному рівні [3, с. 194]. Ми абсолютно погоджуємось із зазначеним, оскільки запобігання злочинності повинно розпочинатись із залучення молоді до суспільно-корисної праці, творчості, виявлення неблагонадійних родин та вилучення у них неповнолітніх дітей, особливо дівчат. Стосовно жінок необхідно звернути увагу на те, що індивідуальні запобіжні заходи мають бути застосовані до осіб, які мають алкогольну або наркотичну залежність, є матеріально незабезпеченими, психічно неврівноваженими; неповнолітніх дівчаток, які виховуються у неповних родинах та піддаються насильству з боку когось із батьків або були зґвалтовані.

Механізм запобігання злочинності повинен створюватись як комплексно, так і індивідуально. Звичайно, кожна держава повинна мати сукупність стандартних засобів реагування на зміну стану злочинності у негативний бік, однак також необхідними є засоби впливу на кожний окремий випадок посягання на захищені кримінальним законодавством суспільні відносини. Щодо жінок актуальною видається робота із кожною окремою жінкою, врахування її потреб, проблем, родинного та соціального статусу. Спеціальне запобігання є вужчим поняттям, проте воно надає можливість застосувати до жінки-злочинниці більш вузький та водночас ефективніший блок кримінологічних засобів та заходів. Необхідно зазна-

чити, що спеціальне запобігання жіночої насильницької злочинності може передбачати: по-перше, встановлення причин та умов насильницької жіночої злочинності; по-друге, дослідження і усунення детермінаційного комплексу такого виду злочинності; по-третє, вжиття заходів з подолання жіночої злочинності насильницького характеру. До індивідуальних заходів запобігання жіночій насильницькій злочинності слід віднести: аналізування біографії жінки-злочинниці, встановлення періодів її життя, детермінуючих злочинну поведінку; збір інформації у правоохоронних органах (встановлення факту участі у злочині у ролі жертви, встановлення фактів попереднього притягнення до будь-яких видів відповідальності тощо); збір та обробка інформації від найближчого оточення стосовно особливостей життєдіяльності такої особи (про ведення аморального способу життя, про наявність будь-якої залежності тощо); залучення психіатра, психолога для складання психологічного портрету такої особи; розроблення плану заходів щодо подолання схильностей до девіантної поведінки та кримінологічного прогнозування стосовно терміну виправлення жінки-злочинниці.

Проблема запобігання злочинності є комплексною за суттю та охоплює соціальні, економічні, біологічні та психологічні фактори, що її зумовлюють. Відтак всі запобіжні заходи повинні мати системний характер. Такий комплекс заходів щодо запобігання насильства повинен бути спрямований на такі завдання: визначення індивідуальних факторів ризику і вжиття заходів, що змінюють поведінку особи; спостереження за навчальними закладами та громадськими місцями з метою оптимізації їх діяльності у визначених рамках; вплив на міжособистісні відносини та створення здорової обстановки в родині; пропаганда здорового способу життя, формування моральних стандартів поведінки, розвиток системи цінностей, які будуть спрямовані на ліквідацію різних форм девіантної поведінки, неприпустимість їхньої привабливості, особливо серед молоді. Саме на цьому рівні повинно бути порушено питання про вплив ЗМІ на пропаганду жорстокості, насильства, аномальних форм поведінки; створення цивілізованої, соціально орієнтованої моделі контролю над супутніми явищами, що супроводжують злочинність [11, с. 48–52]. Роль засобів масової інформації на цей час недооцінюється, оскільки пропаганда насильства, демонстрування кінопродукції, в якій героїні йдуть на злочин задля вирішення побутових проблем або конфліктних ситуацій, мають вплив на

розум жінок, які є прихильницями серіалів, та можуть стати рушійною силою. Жінки можуть намагатись приміряти на себе роль героїнь кіно та визнати допустимість окремих протиправних вчинків.

Відтак, на нашу думку, механізм запобігання жіночому насильству повинен включати в себе такі елементи, як: загальнодержавне системне регулювання, яке спрямоване на усунення соціально небезпечних причин і умов злочинності (подолання безробіття, забезпечення нормального рівня життя громадян, забезпечення гендерної рівності, матеріальне забезпечення вагітних жінок та жінок, які знаходяться у відпустці по догляду за дитиною, тощо); правове регулювання кримінологічної політики, спрямоване на вдосконалення законодавства, яке безпосередньо спрямоване на зменшення рівня злочинності в державі; спеціальне регулювання, яке спрямоване на роботу з окремими верствами населення, які вже є криміналізованими або є потенційними суб'єктами суспільно небезпечних діянь (психічно неврвноважені особи, жертви злочинів тощо).

Висновки

Підбиваючи підсумок викладеного, слід зазначити, що під механізмом запобігання жіночій насильницькій злочинності варто розуміти сукупність взаємозалежних превентивних засобів та заходів, які засновані на гендерних особливостях та спрямовані на усунення причин і умов жіночої злочинності. Механізм запобігання злочинності повинен створюватись як комплексно, так і індивідуально. Центральне місце у цьому механізмі займає саме індивідуальне запобігання, оскільки надає можливість застосовувати до жінки-злочинниці ефективніший блок кримінологічних засобів та заходів. Однак це не означає, що загально-соціальне та спеціальне запобігання є менш важливими та неефективними. Проблема запобігання жіночому насильству має охоплювати на всіх рівнях соціальні, економічні, біологічні та психологічні фактори, що її зумовлюють. З огляду на це загально-соціальне, спеціальне та інди-

видуальне запобігання – це взаємозалежні механізми, які лише у єдності дозволяють досягти бажаного результату у вигляді подолання жіночої насильницької злочинності.

Список використаних джерел:

1. Голіна В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2006. № 3. С. 206–214.
2. Гладкова Є.О. Питання загальносоціального запобігання злочинності. URL: http://files.visnikkau.org/200001095-c23e6c3386/Visnyk7_10.pdf.
3. Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 191–196.
4. Ривман Д.В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург: Питер, (Серия «Учебники для вузов»). 2002. 304 с.
5. Алексеев А.И. Криминалогическая профилактика: теория, опыт, проблемы: монография. Москва: НОРМА. 2001. 496 с.
6. Нікітенко С.В. Профілактика корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, скоєних жінками на тлі наркоманії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 24 с.
7. Судакова Т.Н. Убийцы и их жертвы: криминалогическое, виктимологическое и уголовно-правовое исследование: автореферат дис. канд. юрид. наук. Владивосток: Дальневост. Гос. ун-т. 2002. 23 с.
8. Гапека Т.В. Перспективи протидії жіночій злочинності в Україні. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4627/1/36%20Гапека.pdf>.
9. Пахомов І.В. Особливості духовного виховання засуджених та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: навчальний посібник / Білоцерківське училище ППП ДКВС України; за заг. ред. д. пед. н., проф. М.О. Супруна, 2016. 171 с.
10. Карпец И.И. Современные проблемы уголовного права и криминологии. Москва: Юрид. лит. 1976. 207 с.
11. Гладкова Є.О. Теоретичні та прикладні аспекти тактики протидії злочинності. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. круглого столу. Харків, 2017. С. 48–52.

Tetiana Prodan. Mechanism for preventing female violent crime

In the article the author on the basis of the analysis established that the mechanism for preventing female violent crime should include such elements as: national systemic regulation, which is aimed at eliminating socially dangerous causes and conditions of crime; legal regulation of criminological policy aimed at improving the legislation, which is directly aimed at reducing crime in the state; special regulation, which is aimed at working with certain segments of the population who are already criminalized or are potential subjects of socially dangerous acts. It's noted that the central place in the prevention mechanism is to minimize the causes and conditions of women's crime. The author emphasizes the need to develop a "spiritual" aspect of crime prevention of this kind. It's argued that the mechanism for preventing female violence should consist of measures, the essence of which should be to influence certain value categories of a person, which can be applied depending on his principles, moral principles, views on life and certain "taboos". It has

been establish that women perceive spiritual things more closely and are inclined to worship. That is why the church's influence on women, especially those who are prone to commit violent crimes, is underestimated. Emphasis is placed on the fact that the main general social, special and individual measures to prevent female violent crime include: assistance to women who have become victims of crime; promotion of gender equality; overcoming the phenomenon of domestic violence; analysis of the biography of a woman criminal, establishing the periods of her life that determine criminal behavior; involvement of a psychiatrist, psychologist to compile a psychological portrait of such a person; development of an action plan to overcome the tendency to deviant behavior and criminological forecasting regarding the period of correction of a female offender.

Key words: female offender, violent crime, general social prevention, special prevention, individual prevention.

